

ПАТРОНАТНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, В США

Діти, які залишилися без піклування батьків, є найбільш соціально вразливими (вони можуть бути предметом соціального насилля та культурної стигми; часто позбавлені можливості доступу до освіти, отримання соціальних послуг і належної охорони здоров'я; вони піддаються різним формам зловживання і експлуатації; у багатьох випадках їм не видаються свідоцтва про народження і через це вони позбавлені права спадкування, що робить їх ще більш уразливими до експлуатації) [1, с. 15]. Відповідно до Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини, такі діти потребують особливого захисту і піклування в кожній державі. Як свідчить світова практика соціально-педагогічної роботи, основними формами влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування у суспільстві є сімейна, обцинна і державна опіка та піклування [3, с. 7].

Існуюча в Україні система державних закладів утримання дітей, позбавлених батьківського піклування, не задовольняє наразі якісне вирішення їх проблем, через що стрімко зростає кількість дітей, які самовільно покидають такі установи. Практично суспільне життя вже давно довело тезу про те, що державі було б вигідніше вкладати гроші не у великі дитячі установи, які дійсно потребують значного фінансування, а в окремі родини, які здатні прийняти дитину у свою сім'ю та забезпечити їй належний рівень виховання. Нині в Україні доволі повільно реалізується впровадження принципу влаштування дітей, які позбавлені батьківського піклування, – «з родини в родину».

Водночас зазначимо, що у зарубіжних країнах серед різноманіття форм державного піклування про дитину, яка позбавлена батьківського піклування, перевага надається саме патронатному вихованню, що забезпечується у фостерній родині. Інститут фостерного (патронатного) виховання й утримання дитини зарекомендував себе як найбільш вдала форма поєднання державної системи піклування з сімейною.

Позитивний досвід у цьому плані інших країн може стати для України єдино правильним шляхом для вирішення проблеми найповнішого захисту дітей, позбавлених батьківського піклування. Аналіз нормативно-правових і теоретичних джерел з питань соціально-педагогічної політики дає підстави твердити, що США має давні традиції щодо організації форм і створення програм піклування за дітьми, позбавленими батьківського піклування, і саме тут ефективно функціонує інститут патронатного виховання таких дітей [4]. За даними Адміністрації дітей і сім'ї департаменту охорони здоров'я при Адміністрації президента (AFCARS) у 2011 році 500 тисяч дітей перебували на патронатному вихованні [9].

У зв'язку з вищевикладеним, *актуальним для нашого дослідження* є вивчення американського досвіду організації патронатного виховання дітей, позбавлених батьківського піклування.

Мета статті – охарактеризувати нормативно-правові та теоретичні засади здійснення у США патронатного виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, виділити спільні і відмінні риси організації, функціонування прийомних (фостерних) сімей у різних американських штатах.

Насамперед, зазначимо, що в соціально-педагогічній політиці США під *патронатним вихованням (patronate education)* розуміють поміщення дитини, яка відлучена від батьків і має право бути поміщеною в сертифіковану програму домашньої групи, в прийомні – фостерні сім'ї (*foster families*) згідно з законодавчими процедурами, визначеними державним агентством [5].

В Україні під *патронатом* розуміється «передача на виховання в сім'ї громадян на добровільних засадах дітей сиріт і дітей, які втратили зв'язок з батьками, шляхом

укладання договорів осіб, які беруть дітей на патронат, з державними органами (відділом охорони здоров'я, відділом освіти, дитячим будинком тощо)» [2, с. 344].

По суті *інститут патронатного виховання є проміжною ланкою* між вилученням дитини із біологічної сім'ї (внаслідок позбавлення біологічних батьків права здійснювати батьківське піклування за своїми біологічними дітьми в силу різних причин) та її усиновленням або поміщенням її у дитячий будинок чи інший державний заклад на постійно [8, с. 44].

Для того, щоб сім'я у США отримала право на патронатне виховання дітей, вона має отримати ліцензію штату свого постійного проживання в агентстві фостерних сімей, які утворюються в кожному американському штаті. Кожен із майбутніх батьків має відповідати вимогам фостерних батьків, які встановлюються Департаментом соціального забезпечення у штаті перебування сім'ї [10].

Рекомендований період перебування дитини, позбавленої батьківського піклування (CDOPC), у фостерній сім'ї становить від кількох місяців до двох років, саме такий період у середньому є достатнім для соціальних служб США щодо пошуку оптимальних варіантів улаштування дитини. У першу чергу робота ведеться в інтересах дитини та її воз'єднання з біологічною родиною. За статистикою лише кожна п'ята дитина, що виховується в фостерних сім'ях підлягає усиновленню [9]. Вік дітей, які поміщаються у фостерні сім'ї, переважно – від народження до повноліття. Хоча, в ряді випадків (перебування дитини в школі), за рішенням суду штату, патронатне виховання може бути продовжене для дітей, позбавлених батьківського піклування, і після 18 років (наприклад, у штаті Нью-Йорк таке продовження може сягати до 19 річного віку дитини, а у штаті Орегон – аж до 21 річного віку) [7; 12].

Основна ідея патронатного виховання – дати дитині досвід життя в сім'ї (допоки не буде вирішено питання щодо подальшої опіки), дати їй навички, необхідні для самостійного життя (зокрема, готування їжі, прання, облік доходів і витрат тощо).

Сім'я прийомних (фостерних) батьків (foster parents) – це соціальний інститут, об'єктом впливу якого є діти, які вилучені із біологічних сімей у терміновому порядку за судовим рішенням з причин можливої загрози для їх здоров'я та життя через невиконання або недостатнє виконання біологічними батьками своїх обов'язків по відношенню до цих дітей [9]. У цьому випадку прийомні батьки виступають у ролі патронатних вихователів і наставників.

Позбавлення біологічних батьків батьківських прав і обов'язків щодо дитини відбувається відповідно до Сімейного кодексу кожного американського штату в результаті винесення Постанови суду штату [8, с. 2]. Після чого, за рекомендацією Департаменту соціального забезпечення в штаті, дитина поміщається тимчасово у фостерну сім'ю, для того щоб потім бути поміщеною постійно в дитячий будинок або в прийомну сім'ю на основі принципів: добровільного розміщення та забезпечення інтересів самої дитини.

«Добровільне розміщення» у прийомній сім'ї означає розміщення неповнолітніх у ній за висновком відділу соцзабезпечення (яке дається впродовж одного місяця) після того, як прийомні батьки звернулися за допомогою округу, отримали дозвіл в агентстві прийомних сімей і підписали з цим агентством і Департаментом соціального забезпечення округу (штату) добровільну угоду розміщення [8; 9]. На кожну із сторін, які підписали угоду покладаються обов'язки щодо контролю, захисту і догляду за дітьми індивідуально і в групах; допомоги кожній дитині в роботі з групою, в рішенні окремих іттевих проблем.

Після розміщення дитини в фостерну сім'ю представники агентства прийомних сімей та Департаменту соціального забезпечення штату (округу) один раз на шість місяців здійснюють моніторинг і контроль якості забезпечення для прийомних дітей патронатного виховання. Водночас для прийомних батьків агенціями прийомних сімей організується спеціальне навчання (як мінімум 8 годин курсової підготовки). Якщо у фостерну сім'ю

влаштовують дітей у віці до 6 років, то для цих прийомних батьків у ліцензованому у штаті центру організують навчальні програми набуття досвіду (houseparent) [11].

При цьому зусилля як вихователів, так і служб патронатного виховання, державних органів захисту дітей, спрямовуються на поліпшення альтернативного догляду за дітьми, надання часу, щоб вибрати з пропонованих варіантів можливих рішень щодо сімейного догляду ті, які найкраще враховують інтереси дитини, яка залишилася без піклування батьків. Ефективність, стійкість і якість альтернативного догляду за дитиною (CDOPC) корелюється із залученням місцевої громади до розробки, керівництва, контролю і підтримки заходу.

«Агенство прийомних сімей» (*Foster family Agency*) – це будь-яка фізична особа або організація, що займається вербуванням, сертифікацією і навчанням, а також наданням професійної підтримки кандидатам у прийомні батьки; пошуком найоптимальніших (з позиції урахування інтересів дітей) місць для розміщення дітей для тимчасового або постійного догляду та піклування [7, с. 9]. Агентства прийомних сімей можуть бути як державні, так і приватні. Причому приватні агентства прийомних сімей працюють на некомерційній основі.

Розвиток фостерних (прийомних) сімей стимулюється на державному рівні окремими нормативними актами та трудовим законодавством. Питання патронатного виховання загалом регулюються у США відповідно до таких законів: Федерального Закону «Про сприяння в усиновленні та соціальному забезпеченні дітей» (Public Law 96-272, 1980 р.), Громадського Закону штату «Про усунення перешкод на міжетнічні усиновлення» (Public Law 103-382, 1994 р.), Закону про усиновлення і благополучні сім'ї (ACCO) (Public Law 105-89, 1997 р.), Закону про безпеку (Public Law 109-248, 2006р.), Закону про покращення усиновлення (Public Law 110-351, 2008р.) та інших нормативно-правових актів, які видаються в кожному окремому штаті [12]. У цих документах детально розписується положення щодо механізмів забезпечення оптимальної відповідності патронатного виховання запитам та інтересам дітей, позбавлених батьківського піклування; алгоритм федеральних виплат для прийомних сімей для обслуговування та усиновлення, а також платежів для забезпечення нормальної життєдіяльності дітей. Фостер платежі для догляду та обслуговування дитини, яка позбавлена батьківського піклування, проводяться тільки від імені дитини і спрямовуються: на забезпечення дитини харчуванням, одягом, житлом, шкільним приладдям, на особисті дрібні щоденні витрати, місцеві поїздки, розумні поїздки дитини, для відвідування біологічної сім'ї або інших близьких родичів. За дитячими витратами прийомні батьки ведуть щоденний контроль.

Згідно з зазначеними нормативно-правовими актами, для дитини, що залишилася без батьків і приходить у нову сім'ю, здійснення патронатного виховання передбачає: 1) можливість, незалежно від статусу, віку та строків перебування, виховуватися в люблячій родині, а не в дитячому будинку (тобто дитина може бути поміщена в патронатну сім'ю, незважаючи на те, що у нього є кровні батьки, які не відмовилися від нього, і, незважаючи на відносно дорослий вік (до 18 р.); 2) можливість мати соціальні гарантії такі, як і випускники дитячого будинку (вихованці патронатних сімей мають право на житлову площу, пільги на медичне обслуговування та додаткові права при отриманні доступу до вищої освіти); 3) можливість для конкретної дитини набувати повноцінний життєвий досвід (тобто дитина, виховуючись у любові й піклуванні, набуває навичок у сімейних відносинах); 4) можливість для дитини отримувати кваліфіковану допомогу фахівців; 5) можливість не втрачати зв'язок із своїми живими кровними батьками.

Для прийомних американських (фостерних) батьків – патронатних вихователів здійснення патронатного виховання передбачає: 1) можливість працевлаштування, тобто з батьками укладається трудовий договір, за яким батько стає співробітником дитячого будинку, отримує невелику зарплату, йому йде трудовий стаж і надається відпустка; 2) постійну теоретико-методичну допомогу з боку висококваліфікованих фахівців, яка полягає в тому, що в будь-який час батьки можуть звернутися за консультаціями до

команди професіоналів: лікарів, психологів, педагогів, соціальних працівників (які допоможуть вирішити будь-які питання - юридичні, медичні, психологічні, педагогічні та ін; 3) спеціальні підготовчі заняття, на яких батьки дізнаються, як виховувати дитину, позбавлену батьківського піклування; отримують необхідні для цього навички; реально оцінюють свої можливості; 4) отримання нової професії та професійний ріст, за допомогою відвідування професійних тренінгів. Отримуючи досвід, патронатний вихователь може стати справжнім професіоналом у справі виховання дітей, і, можливо, знайти не тільки дитину для себе, але і своє покликання в житті.

Розглянемо специфічні особливості нормативно-правового підґрунтя здійснення патронатного виховання дітей, позбавлених батьківського виховання, в деяких американських штатах.

Штат Нью-Йорк

Розміщення дитини, позбавленої батьківського піклування, у фостерну сім'ю найширше практикується на період від 60 до 180 днів. За цей період спеціально уповноваженим Комісаром соціальних служб та Управлінням дітей і сім'ї у штаті вирішується питання про найкраще місце подальшого постійного перебування такої дитини – в дитячому будинку, в сім'ї усиновителя чи повернення її до біологічних батьків (якщо останні живі). При визначенні права прийомної сім'ї на отримання фінансування, соціальні працівники використовують спеціальну інформаційну систему штату – Добробут (Management System). Контроль і відповідальність за отримання фінансових субсидій фостерними сім'ями покладається на Державне агентство.

Штат Арканзас

Судове рішення щодо поміщення дитини, позбавленої батьківського піклування, приймається, як правило, строком на 6 місяців. Якщо в інтересах дитини краще продовжити перебування її у фостерній сім'ї, то приймається нове судове рішення щодо продовження строку. Всі дані про вилучення дітей з їх біологічних сімей і поміщення в прийомні сім'ї, дитячі будинки тощо заносяться до єдиної в штаті Автоматизованої системи автоматизації добробуту дитини, відомої як Кріс (Звітність дітей та інформаційна система (DCFS)). Файли щодо дитини та забезпечення її права на захист та опіку повинні включати чіткі, повні та послідовні документації. Використання даної інформатизованої системи DCFS дозволяє точно відстежувати повну історію платежів для окремих дітей та/або, які спрямовуються на прийомні сім'ї. Висновки щодо витрат аналізуються кожні 3-4 місяців [6].

Штат Каліфорнія

Основними завданнями надання патронажних послуг у штаті є: широке визнання і розуміння гідності людини, прав особистості й обов'язків; швидкі та сфокусовані послуги для тих, хто потребує і бажає їх; виплата допомоги тим, хто має на них право; забезпечення безпечного і комфортного житла; забезпечення засобів фізичної, освітньої та життєвої активності; недопущення насилля та покарань, примусів, погроз, залякування дітей [10].

Штат Флорида

У законодавчих актах штату закріплюються рекомендації з розміщення дітей, позбавлених батьківського піклування, у фостерних сім'ях, а саме: а) прийняття та догляд за дитиною не повинно залежати від раси, кольору шкіри чи національного походження потенційних прийомних або патронатних батьків; б) врахування індивідуальних потреб та інтересів дитини; в) оцінювання можливості фостерної сім'ї для задоволення конкретних потреб дитини, виходячи з емоційно-психологічного потенціалу сім'ї та специфіки психологічних, освітніх, розвиваючих і медичних потреб дитини; г) здатності та перспектив фостерної сім'ї, щоб впоратися з конкретними наслідками розвитку дитини та сприяти розвитку позитивної її самооцінки [12].

Патронатне виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, в даному штаті базується на таких принципах: безпека дітей (перш за все, захист дітей від жорстокого

поводження та бездоглядності), постійність (діти мають відчутти в сім'ї сталість і стабільність в їх життєвих ситуаціях), благополуччя (фостерні сім'ї мають розширювати свої можливості для забезпечення життєвих потреб їхніх дітей).

Таким чином, патронатне виховання у всіх штатах США зарекомендувало себе як гнучка форма влаштування дітей у сім'ю, яка дозволяє жити в сім'ї дитині будь-якого віку на будь-який термін, як за наявності у нього встановленого юридичного статусу, так і безпосередньо відразу після вилучення із сім'ї, замість поміщення його в дитячий притулок.

Спільними рисами здійснення патронатного виховання дітей, позбавлених батьківського виховання, у різних штатах США є такі:

– Патронатне виховання передбачає передачу на тимчасовий термін дитини, яка з тих чи інших причин позбавлена батьківського піклування, на виховання і опіку до сім'ї іншої особи (патронатного вихователя) до моменту вибору місця постійного майбутнього проживання такої дитини.

– Пропозицію про патронатне виховання дитини, позбавленої батьківського піклування, висуває орган опіки та піклування. Прийомні (фостерні) батьки пишуть заяву про згоду взяти дитину на патронатне виховання. Суд штату приймає рішення про тимчасове поміщення конкретної дитини в конкретну фостерну сім'ю.

– Під час призначення патронатного вихователя враховується згода самої дитини, якщо вона досягла такого віку, що може її висловити (згідно з законами даного штату).

– Укладається тристоронній договір, у якому прописуються обов'язки батьків, державних органів опіки та захисту дітей, агентства патронатних (фостерних сімей).

– Патронатний вихователь зобов'язаний: забезпечити дитину житлом, одягом, харчуванням тощо; створити дитині умови для навчання, фізичного та духовного розвитку; захищати дитину, її права та інтереси як опікун або піклувальник, без спеціальних на те повноважень.

– За виховання дитини патронатному вихователю встановлюється плата, розмір якої визначається за його домовленістю з органом опіки та піклування.

– Патронатне виховання припиняється у випадках: відмови від договору патронату вихователя; відмови від договору патронату дитини, яка досягла 18 років; розірвання договору патронату за згодою сторін; розірвання договору патронату за рішенням суду в разі невиконання вихователем своїх обов'язків або якщо між ним та дитиною склалися стосунки, які перешкоджають виконанню обов'язків за договором.

Специфічними рисами організації і функціонування прийомних (фостерних) сімей, які здійснюють патронатне виховання, в кожному окремому штаті є: перелік вимог, які висуваються перед фостерними батьками, щодо сертифікації фостерної сім'ї у даному штаті; розмір субсидії, що надаються дитині, позбавленої батьківського піклування, із фонду штату; перелік патронатних послуг та форм і методів здійснення контролю за якістю надання патронатних послуг у штаті; програми навчання фостерних батьків.

Зазначимо, що патронатне виховання як форма влаштування дитини в сім'ю існує в нашій країні порівняно недавно і ще не набуло поширення у всіх регіонах. Необхідні ретельно розроблені закони та спеціально підготовлені фахівці, які на базі служб патронатного виховання будуть готувати батьків до практично професійної ролі наставника і вихователя.

Хоча варто зауважити, що на початку XXI ст., в Україні у рамках експерименту, з метою покращення захисту прав і законних інтересів дітей, позбавлених батьківського піклування, у деяких областях почали запроваджувати окремі елементи системи патронатного виховання. Зокрема, в 2009 році в Києві було затверджено муніципальне Положення «Про патронатне виховання». У даному спектрі вивчення американського досвіду функціонування інституту патронатного виховання дозволить вітчизняним прийомним сім'ям уникнути помилок і підвищити ефективність опіки над дітьми, позбавлених батьківського піклування.

Слід підкреслити важливість позиції американських практиків у галузі соціальної роботи та сімейного виховання [6-8; 10-11], яка полягає в їхньому глибокому переконанні, що для успішної діяльності інституту фостерної сім'ї та виконання поставлених перед ним завдань потрібна співпраця фостерних (приймочних) батьків з усіма суб'єктами патронатного процесу, громадськістю взагалі. Тому, у США на рівні общини, в кожному штаті створюються так звані міждисциплінарні команди з патронатного виховання, які складаються з фахівців різних галузей (лікарі, соціальні працівники, педагоги, юристи), мають спеціальне фінансування, забезпечують діагностику, надають консультації та забезпечують соціальну підтримку в різних життєвих ситуаціях.

Перспективами подальшого дослідження є вивчення ролі різних суб'єктів виховного впливу на дітей, позбавлених батьківського піклування, в рамках функціонування інституту патронатного виховання.

Література:

1. Волкова Є. Інші батьки, інша родина. Форми влаштування дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків / Є. Волкова, Л. Грибанова. – М. : АСІ, 2006. – 132 с.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник / С.У. Гончаренко. – [вид. 2-ге, доп. й випр.]. – Рівне, 2011. – 552 с.
3. Лактионова Г.М. Инновационные формы опеки детей: международный и национальный опыт / Г.М.Лактионова, Е.С. Шимиленко, И.В. Братусь ; под ред. Г.М.Лактионовой. - К. : Науковий світ, 2001. – 61 с.
4. Alternatives to traditional family living / Ed.: Gross H & Susman M.B. – N.Y., 1982.
5. American Heritage Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://education.yahoo.com/reference/dictionary/>
6. Blankenhorn David. Fatherless America: Confronting Our Most Urgent Social Problem / David Blankenhorn. – New York, 1995
7. Daniels C. R. Lost Fathers: The Politics of Fatherlessness in America / Ed. by C. R. Daniels. – NY, 1998.
8. Ethel M.Springer. Children deprived of Parental Care / M.Springer Ethel // A study of children taken under care by Delaware agencies and institutions. – Washington: Government Printing Office, 1921.
9. Foster parents [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fosterparents.com/> 21.03.2012 р.
10. Hegar Rebecca. Kinship Foster Care: Policy, Practice, and Research / Rebecca Hegar & Maria Scannapieco (eds.) – New York: Oxford University Press, 1999.
11. Osvold E. Programming Guidance for Children Deprived of Parental Care / E. Osvold. – NY, 2009 – 62 р.
12. Федеральне законодавство США [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://thomas.loc.gov/home/multicongress/multicongress.html#> від 21.03.2012 р.

Стаття присвячена дослідженню питання нормативно-правових і теоретичних засад здійснення патронатного виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, у США. Виділено спільні та відмінні риси організації, функціонування прийомних сімей у різних американських штатах.

Ключові слова: діти позбавлені батьківського піклування, прийомні сім'ї, патронатне виховання, нормативно-правові засади.

Статья посвящена исследованию вопроса нормативно- правовой и теоретической основы осуществления патронатного воспитания детей, лишенных родительской опеки, в США. Выделены общие и отличные черты организации, функционирования приемных семей в разных американских штатах.

Ключевые слова: дети, лишенные родительской опеки, приемные семьи, патронатное воспитание, нормативно-правовые основы.

The article is dedicated to the investigation of legal and theoretical framework for implementing patronate education of children, deprived of parental care in the USA. The common features and differences of organizing and functioning of foster families in different states of the US are highlighted in the article.

Keywords: children deprived of parental care, foster families, patronate education, legal framework.